

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДЕТЕРМІНАНТІВ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНІЙ ОБСТАНОВЦІ, ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНИ

О. Мазур, психолог

У більшості досліджень, що аналізують психологічні детермінанти поведінки в момент бойового стресу, наголошую, що для збереження адекватності поведінки в екстремальній ситуації важливе значення відіграє прагнення допомогти людям, відповідальність за збереження життя оточуючих. На мою думку, на здатність зберегти адекватну поведінку в екстремальних умовах впливає також рівень психологічної стійкості, орієнтація на дотримання моральних норм, почуття жалю, наявність життєвого досвіду. Маючи бойовий досвід вважаю, що важливе місце в опосередкування поведінки відіграють різні психологічні захисники і змістовна саморегуляція. При цьому вважаю успішність діяльності військовослужбовця в екстремальній обстановці визначається не стільки ступенем ефективності адаптаційного процесу, скільки здатністю індивіда певний час зберігати адекватність регуляції свого функціонального стану. За моїми показниками у військовослужбовців після бою виникає дистрес причиною якого є негативне ставлення до подій, переживання страху, гніву, люті. Сама по собі тривала негативна емоція – це вже стресовий фактор. Відповідно до цього, надмірний стресс має назву дістресс. Це такий стан людини, при якому в значній мірі падає життєва активність, дезорганізується поведінка. У випадку позитивної реакції організму виникає стресс – напруга, яка мобілізує і активізує зусилля людини щодо досягнення важливих життєвих цілей. Природа стресу переважно психологічна. Для нього характерні три фази: хвилювання, опір і виснаження. Аналізуючи психологічні стани бійців виділяю чотири етапи: 1) очікування бою, 2) команда (До бою), 3) бій, 4) після бою. Саме 2 етап визиває у військовослужбовців психологічні відхилення, відчувають одне і те ж почуття страху, але одного він з'їдає, а другий мобілізується. Один з варіантів такої адаптації – «ейфорія життя». Почуття ейфорії, яку людина відчуває, переживши небезпечну для життя ситуацію – інтенсивний бій. Це природна реакція тіла: Я – живий! Це стан можна порівняти із задоволенням від виконаної складної задачі. Ти тільки що запобіг смертельній небезпеці, зберіг своє власне життя і життя інших людей. Це нормально – відчувати задоволення від цього». Але буває і по іншому: відчувши душевний біль солдат може скрикнути, і після цього встановиться сильний неврологічний зв'язок. Середній мозок сказав: «ніколи не забувай цієї миті» і запам'ятали це на все життя. Але ймовірність загинути в бою впливає на психіку значно сильніше, ніж спогад про опіки від сковорідки, і так само, як і в випадку з гарячою сковорідкою, вона запам'ятовується глибоко і міцно і якщо не попереджені про існування такого зв'язку, не зрозумієте, що відбувається. Ви чуєте гучний вибух, серце починає шалено битися, ви відчайдушно хапаете

ротом повітря ... Відчуваючи події повторно у 80% виникають відчуття психологічного болю, травмуючи психіку з наслідками. Це може привести до посттравматичного стресового розладу, якщо не вжити відповідних заходів. Перед битвою емоції кожного бійця знаходяться в стані збудження, що в свою чергу сприяє поліпшенню концентрації уваги і придушення почуття тривоги. такий стан цілком природний, але, все ж одне з найбільш поширених відчуттів серед солдатів перед боєм – це позив до дефекації, – «позив до бойового випорожнення». У нижній частині живота будь-якої людської істоти знаходиться склад токсичних відходів. Тіло прагне звільнитися від цих складових, тому що в разі травми живота, вони можуть сприяти зараженню рани і призвести до загибелі всього тіла. Тому, перед стресовою подією завжди спостерігається стресова діарея. На момент початку події тіло реагує радикально, починаючи з системи циркуляції крові – спостерігається відтік крові від поверхні тіла. це пояснюється тим, що таким чином біологічне тіло готується до можливих пошкоджень. Це спазм судин. Перед можливою втратою крові капілярами, відбувається зниження механічної активності кровообігу, в результаті чого, артерії та судини в середині тіла, можуть утримувати крові в два рази більше, ніж зазвичай. В результаті цих процесів я спостерігала блідість обличчя у бійця. Для цього існує дві причини. Одна з них – запобігання синців, які трапляються, якщо капіляри або вени піддаються пошкодженню від удару тупим предметом. Якщо в них не буде крові – вони залишаться цілими. Але набагато важливіше те, що перенаправлення потоку крові всередину організму, допомагає, в разі периферійного поранення, вижити до закінчення бою» Смерть бойового товариша – найстрашніша подія для кожного солдата. Але поки серце сумує, середній мозок - частина центральної нервової системи, що відповідає за синхронізацію інформації надходить від органів чуття з руховою активністю і контролює концентрацію нашої уваги – перемикається в режим посиленої роботи. «Я називаю середній мозок» твариною», – усередині кожного з нас знаходиться цей звір. Коли ми стикаємося віч-на-віч зі смертельною небезпекою ця тварина говорить: «О, на їх місці міг бути і ти. Будь обережний!» Це фундаментальний закон виживання. Перш, ніж Ви зможете допомогти комусь врятуватися, Ви повинні подбати про себе. Тому найбільш універсальною відповіддю в такій ситуації служить щось схоже на: «Господи, дякую, що не мене!» «Так відбувається тому, що спазм судин також стосується і головного мозку. Коли кровю наливається лице, вона відходить від переднього мозку. І ви більше не можете мислити раціонально». «Я називаю це» відключка» (в оригіналі – «condition black»). В цей момент Вашими діями керує середній мозок, і Ви будете робити тільки те, чого Ви навчилися, тільки те, на що Ви запрограмовані в результаті тренувань, ні більше, ні менше. « Таким чином, якщо солдат досягає стану «відключки» і при цьому йому бракує адекватної підготовки, виникають всі передумови для його впадання в ступор. У той же час, добре тренований солдат виконає всі належні дії для усунення загрози. «Перед обличчям явної і реальної небезпеки, переважна більшість підготовлених солдатів, стрілятиме.

Крик лева приголомшує, це є шокуєче явище. Але сам лев не чує власного рику також, як і собака не чує власного гавкання. Їх слух притушений, також як і наш. Наш рик – це звук наших пострілів». Це явище можна назвати «слухова вибірковість». Воно виникає в розпал бою внаслідок блокування мозком роботи нерва, що подає сигнали з внутрішнього вуха. Згідно з дослідженнями 90% учасників боїв говорять про пережитий ними досвід «слухової вибірковості». «Раптом, ти несподівано опиняєшся в засаді. Бах. Бах. Бах. Постріли гучні і все пригнічують. Ти стріляєш у відповідь, бах. Твої постріли стихають, але постріли противника ти все ще чуєш». Зір солдата також схильний до зміни в ході бою. Для опису цих змін можу використати дві різні т.зв. моделі поведінки хижака – «атакуючий лев» і «динаміка вовчої зграї». Більшість солдатів відчувають синдром тунельного зору. Вони кажуть: «Атакуючий лев» – подібний ракеті з тепловою головкою наведення. Він бачить тільки одну мету, і ніколи не зіб'ється». «Це і є тунельний зір». Іноді ж, замість концентрації на одній меті, солдат в змозі охопити все, що відбувається на полі бою в його динаміці, як вовк, нападник разом зі своєю зграєю. Звернувши увагу на те, як вони прогресують,можу сказати практично всі з них перемикаються між цими двома моделями сприйняття: концентрація для знищення однієї основної мети, і потім повернення до комплексного сприйняття того, що відбувається. Безліч бійців говорили мені, що вони можуть бачити політ кулі під час бою. Багато пізніше могли вказати точку попадання і це було б неможливо, якби вони не бачили траєкторію польоту кулі. Це не так як у фільмі «Матриця», це більше схоже на пейнтбол, де політ кулі можна спостерігати. Розум пораненого бійця часто мале в його уяві ірраціональні картини або навіть галюцинації. Це пояснюється тим, що це не наслідок роботи психіки, а частина механізму виживання. Багато прикладів можна навести ірраціональних,але і в той же час мотивуючих думок. Усвідомлення того, що хтось намагається Вас убити, мало б досить сумні наслідки, якби наше тіло і мозок не починали працювати в особливому і незвичному режимі. Але якщо до цього готові, це не застане знаєцька. Після бою для психіки невідготовленого бійця можуть наступити наслідки, не менше згубні ніж вчасно не перев'язані рани. На них під час бою не звертаєш уваги а після бою, коли тіло розслабляється, а кровообіг приходить в норму, вони починають кровоточити. У підсумку, ти – переможець ти переміг в бою. А потім ти розслабляєшся, тіло завжди повертається в початковий стан. Рана, що не кровоточила в запалі битви, почне бризкати кровю пізніше. Тому важливо негайно накласти жгут, якщо є поранення. Людям потрібно розуміти важливість цього. Для багатьох учасників бойових дій справжні випробування починаються лише, коли вони опиняються за тисячу кілометрів від поля бою, «виникає ситуація при якій люди спочатку відчувають ейфорію, а потім їх накриває почуття провини. Вони думають: «Я його вбив і відчував себе нормально після цього». На біологічному рівні, середній мозок – «мозок тварини» – не відчуває каяття з приводу вбивства. Але потім другий мозок – «мозок людини», – який домінує, каже мені: «Я повинен відчувати провину за

скоєне». І після цього починається нескінченний процес в спробах примиритися з тим що трапилося. Але в наших силах припинити це ходіння по колу, пояснюючи, що відсутність почуття провини після бою – це природно». Необхідно розділити пережиті події та емоції, які їх супроводжували. Одним із прийомів, що застосовуються в терапії, є прийом відволікання, суть якого полягає в тому, що розповідь про пережиті події супроводжується випиванням рідини. Прийом рідини – потужний біологічний процес, який активізує роботу середнього мозку, і дає відчуття безпеки. Повторення цього процесу кілька разів допоможе розірвати зв'язок між споминами про події та їх емоційної складової. Тобто поговорити про це за чашкою кави зі своїми друзями дійсно правильно, але важливо знати міру, інакше результат може бути зворотним. Відразу після початку бойових дій, багато, якщо не більшість, солдат починають глибше усвідомлювати спокій і комфорт мирного життя. Бажання повернутися до нього стає нестерпним. Але так буває не завжди. Деякі солдати, особливо переживші важкі бої, починають за ними сумувати в цьому я вважаю нічого поганого або неправильного немає. Такі люди потрібні людству, а їм потрібно пишатися собою і тим, що вони роблять. Почуття небезпеки і пов'язаний з ним викид адреналіну в кров мобілізує на боротьбу дає сили забратися подалі від небезпечної ситуації. Ті, хто брав участь в боях діляться на дві категорії і вони повинні вибрати, дії боротьби або втечі, і якщо забаритися з цим вибором до того моменту, поки не виникне небезпека, роздратування, непорозуміння спокійне обдумування стане недоступним, ви можете легко помилитися і зробити неправильний вибір. Крім того, сам по собі «адреналіновий удар» може виявитися таким, що лякає, якщо не розумієте, що відбувається, або не очікуєте цього. А це може «заморозити» солдата перед складною екстремальною ситуацією. Найголовніше – навчитися вибирати метод боротьби імпульсивно, рефлекторно, мимоволі. Особливо це важливо для солдата, який воює. Нерішучість в бою найчастіше означає поразку. Навіть одна-єдина втрачена частка секунди може вирішити: життя або смерть, перемога чи поразка. «Страх – товариш виняткових людей», маю на увазі хвилю адреналіну, яка викликається страхом, – ту саму хвилю, яка змушує боротися. Але солдати повинні виробити у власному мозку умовний рефлекс. Якщо тіло солдата – ствол рушниці, а його руки і ноги – кулі, то його розум – спусковий механізм. Відсутність спускового механізму робить всі інші частини зброї марними. Чим краще підготовлений солдат, тим ефективніше може «впоратися з собою», а це допоможе впоратися і з дійсно загрозливою ситуацією. І тоді солдат, чий розум належним чином підготовлений, щоб залишатися сильним і спокійним, протистоячи небезпеці, благополучно переносить нарощування адреналіну в крові, напругу сил і психологічну біль. Він не впадає в паніку, але використовує свої відчуття небезпеки і почуття страху, перетворюючи люту агресію в щось на зразок променя лазерного прицілу, який може бути звернений на його ворога і спрямований точно в потрібну точку з найбільш руйнівними результатами. У ситуації, створеної страхом, ноги солдата можуть почати підгинатися, в роті у нього пересохне, а

губи опухнуть, і голос його затремтить від збудження. Правильно ігнорувати ці відчуття: адже всі вони – приватні прояви загального наростання концентрації адреналіну в крові. І хоча це дещо неприємно, але все ж досить природно. Ці відчуття мають тенденцію зменшуватися за інтенсивністю тим помітніше, чим довше і частіше солдат відчуває їх. І тоді страх, який природним чином виникає в бойових ситуаціях, стає дуже швидким засобом регулювання самопочуття солдата. Якщо військовослужбовець буде знати, що з ним станеться, це вже не зможе застати його зненацька». Мужність не означає відсутність страху; відвага – це, перш за все, здатність його контролювати або заміщати чимось іншим: гнівом, милосердям, зосередженістю, самопожертвою. Цю здатність в солдата можна розвинути, якщо він буде усвідомлювати, як функціонують його мозок і тіло в умовах екстремального стресу. Будучи в змозі ідентифікувати ці фізіологічні процеси, усвідомлюючи їх природність, людина здатна запобігти розвитку невпевненості в собі і виникненню страху до та після бою. Роблячи висновок з дослідження тесту можемо сказати, що 100% у солдат виникає після бою дистрес, 80% психологічно підготовлених швидко справляються з дистресом, і тільки одиночні випадки які ведуть до психіатричних розладів.

Істотно впливає на рішення бойових задач дефіцит інформації. Доведено, що відсутність її (особливо в екстремальних умовах) породжує у воїнів занепокоєння, невпевненість, сумніви, тривогу, робить їх небезпечно сприйнятливими до чуток, пліток, панічним настроєм. У бойовій обстановці це може мати серйозні наслідки. В ході організації бою необхідно постійно враховувати інтенсивність витрачання психічних можливостей людей. Адже бій - це найбільша драма, розігрували в душі кожного його учасника. І в такому режимі максимальної напруги психіка працює на знос, а отже, може давати збої. Прискореними темпами наростає втома, знижується працездатність. Відсутність відпочинку знижує чіткість сприйняття воїнами бойової обстановки, притупляє їх увагу, пам'ять, мислення. Так, чотири доби, проведених без сну, надовго виводять з ладу людини навіть з самим могутнім здоров'ям. Тому молодші командири повинні постійно стежити за тим, щоб підлеглі своєчасно відпочивали, спали не менше 4 годин на добу. У той же час треба і кожному військовослужбовцю опанувати прийомами оцінки власного стану, самопочуття, рівня працездатності, навчитися швидко відновлювати витрачені сили.

Наростання і накопичення психологічних навантажень може викликати різні психічні розлади. Серед них: виникнення хворобливої чутливості до звуків, шуму; боязнь закритого простору (бліндажів, землянок, бойових машин) або страх покинути укриття; боязнь якихось конкретних джерел небезпеки (танків, літаків, радіації, снайперів.).

Важливо розуміти, що перераховані реакції - не прояв боягузтва, яку можна усунути шляхом призову до боргу, нотації або загрози. Вони можуть бути викликані тимчасовим порушенням в діяльності нервової і психічної систем, яке в критичній ситуації може статися з кожним. Тут потрібна участь,

доброзичливість і дружня допомога командирів і товаришів по службі, хороший відпочинок і повноцінний сон.

Таким чином, бій робить сильний негативний вплив на психіку воїнів. Для того щоб виконати бойове завдання, кожен військовослужбовець повинен бути в повній мірі готовий протистояти дії психотравмуючих чинників.

Основним предметом інформації є ставлення до психіатричних людей. Зарезервовані у світі члени політичної спільноти, а значить і визначення соціальних груп (розбійників, підпічних, неповнолітніх, домовласників тощо). У свідомості, якщо функція державної енергетичної системи руйнується, ситуація державної політики та соціально-економічної нестабільності зафіксована в конкретному регіоні, об'єктом інформаційного впливу є свідомість і психіка людини. Залежно від переслідуваних цілей, масштабів дій, характеру і змісту вирішуваних завдань, застосованих сил і засобів об'єктами інформаційного впливу можуть бути як конкретні особи (державні і політичні лідери, співробітники спецслужб, військовослужбовці, вчені, члени політичних рухів), так і деякі соціальні групи (робітники, підприємці, молодь, домогосподарки.). В умовах, коли порушено функціонування системи державного управління, створена обстановка загальносуспільної політичної та соціально-економічної нестабільності в країні або в конкретному регіоні, їм може стати все населення.

Ні для кого не секрет, що інформаційні війни сьогодні вже не міфи, а реальність. І чим далі, тим більше інформаційна зброя буде виступати як фактор прихованого військово-політичного тиску, здатного порушити сформований в світі стратегічний паритет.

Інформаційна безпека – здатність держави захистити всі сфери суспільного життя, свідомість і психіку громадян від негативного інформаційного впливу, забезпечити суб'єкти політичного і військового керівництва даними, що не допускають витік закритої, суспільно цінної інформації і збережуть постійну готовність до інформаційного протистояння всередині країни і на світовій арені, сприятиме досягненню соціальної стабільності та злагоди в суспільстві. В якості основних загроз інформаційній безпеці слід зазначити, що посилюється ймовірність застосування противником нової інформаційно-психологічної зброї. У його розробці спостерігалось два напрямки:

- створення засобів, призначених для впливу на психіку і здоров'я військовослужбовців;

- створення засобів, спрямованих на поразку інформаційних систем.

Перший напрямок заснований на застосуванні інфразвуку, мікрохвильового випромінювання, біоелектронного впливу, електромагнітних полів, медико-біологічних і хімічних засобів. Все це може бути використано для контролю над психікою військовослужбовців і ціле направлено на вплив їх поведінки в бойовій обстановці.

Якщо ж джерелом інформації служать технічні системи, то мова вже йде про технічну розвідку, або шпигунстві (перехоплення телефонних

переговорів, радіограмм, сигналів інших систем комунікацій), проникненні в комп'ютерні мережі, банки даних.

Другий напрямок розробки інформаційно-психологічної зброї зв'язаний з впровадженням негативної інформації, що може не тільки привести до небезпечних помилкових рішень, а й змусити діяти на шкоду, навіть підвести до самогубства, а суспільство до катастрофи. Центральною її ланкою є надійний інформаційний захист військ і сил флоту. З одної сторони, вона передбачає захист інформації, що містить дкржавну і військову таємницю; інформаційних систем і засобів зв'язку від вогневого ураження або проникнення в них противника; радіоелектронний захист. З іншого – збереження здоров'я і психіки особового складу частин і підрозділів від руйнівного інформаційно-психологічного впливу противника.

Разом з тим захист повинен поєднуватися з ефективною інформаційною протидією. Воно включає не тільки радіоелектронне придушення і вогневе але і психологічно-інформаційне, яке впливає на дисципліну в підрозділі – все це входить в коло проблем інформаційного забезпечення управління військами.

Захист військ від інформаційного впливу противника являє собою систему заходів по прогнозуванню, профілактиці, оцінці, зриву інформаційно-психологічного впливу противника на наші війська і населення і ліквідації його негативних наслідків.

Прогнозування негативного інформаційного впливу противника полягає в превентивній оцінці командирами, штабами, органами виховної роботи сил і засобів підричних акцій, на які може розраховувати реальний або потенційний противник. Важливим моментом прогнозування є визначення можливої тематики і символіки негативного інформаційного впливу противника з метою попередження, зниження їх ефективності або нейтралізації. За моїм спостереженням, найбільшої шкоди моральному духу військ завдають такі фактори, як небезпека, дискомфорт, нестача їжі, відсутність бойового досвіду, негативне ставлення до дій керівників, невдоволення командирами. Отже, саме ці явища будуть експлуатуватися в процесі інформаційно-психологічного впливу на наших військовослужбовців. Ясно, що спеціалісти противника не упустять можливості ідеологічно і психологічно обіграти такі події і факти, як: можливі ураження і великі втрати наших військ; недостатки в їх матеріально-технічному забезпеченні; несприятливі події в країні; низький рівень підготовки особового складу; прорахунки в інформованні військовослужбовців; факти дезертирства, зради і ін. Необхідно передбачити можливу ступінь уразливості наших військ перед пропагандою і психологічними діями противника, виявити групи і окремих воїнів, котрі найбільшою мірою можуть проявити низькі морально-психологічні якості. Попередження ефективного «спрацьовування» негативного інформаційного впливу противника передбачає надійне перекриття каналів психологічного впливу на особовий склад. Тут важливо тримати під постійним контролем людей, чия діяльність пов'язана з прийомом

і передачею інформації (зв'язківців, посильних і ін.). Вони можуть стати об'єктами, а потім і передаточною ланкою дезінформації. Практика показує, що в бойових умовах недоцільно мати військовослужбовцям особисті радіоприймачі.

ПРИХОВАНА ЗАГРОЗА

Б.О. Войцеховський,

студент 1-го курсу магістратури НІОУ імені Ярослава Мудрого

США прогало війну у В'єтнамі не так званому «в'єтконгу», а образно кажучи – хіпі. Португалія виграла колоніальні війни, але віддала власні заморські території без бою, ба більше: кинула напризволяще колоністів через Революцію гвоздик. Мільйони французів стали жертвами війни в Алжирі через зраду жителів метрополії. Англія під час Першої світової війни вела жорстку антинімецьку пропаганду, в якій німці зображувалися як страшні варвари, тим самим посилюючи страх населення перед поразкою і підсилюючи волю до боротьби. В цей час Німецька імперія вирішила вести себе більш-менш пристойно і «поганими речами» не займатися. Армія кайзера не прогала війну на фронті, але населення Імперії зрадило свою армію і фактично здалося ворогу. Таких прикладів дуже багато, і ми повинні поставити собі запитання: де в нас більше шансів – програти війну на фронті чи в тилу?

На наш погляд, найбільшою загрозою для майбутньої перемоги в війні є поширення пацифістських рухів і втрата населення волі до опору. На сьогодні в Україні діють дві сили, які намагаються підірвати волю до опору української нації: проросійська п'ята колона і абстрактні пацифісти, що намагаються прищепити нашому народу т. зв. «толерантність». Сама спроба нав'язати населенню воюючої країни філософію толерантності має розглядатись як злочин проти основ національної безпеки. Як в умовах збройної агресії можна говорити про «мову ненависті» і засуджувати використання таких слів як «ватник» чи «сепар» проти ворога?

Ми повинні розуміти, що ця війна з нами ще надовго, а перемога буде досягнута тільки після повернення Криму. Тому треба бути впевненими, що наступні десятиліття рівень волі до опору нашого народу не впаде, а тільки зміцниться.

Нам зараз намагаються нав'язати «прогресивний» спосіб життя, який вже панує в Західній Європі, де відсоток населення, готового воювати за свою Батьківщину, не перевищує 30% (від 15% в Нідерландах, до 29% у Франції). В Україні цей показник 62% – третій в Європі (після Фінляндії і Туреччини). Домом для України має бути Ізраїль. Держава, для якої стан війни є життєво важливим і, розуміючи постійну загрозу знищення, держава системно вживає достатньо заходів для протистояння тим, хто намагається ослабити її з середини. Забороняючи в'їзд в країну представникам організацій, які